

't inschrien

drieëntwintigste jaargang nr. 2, april 1991

kwartaaluitgave van de

VERENIGING OUDHEIDKAMER TWENTE

ISSN 0166-3984

't inschrien

Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Copij zenden aan

M. Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander. Tel. 05418-470

Redactie: A.J. Brunt, Delden

A. Buter, Neede

H.H. Hagens, Almelo

H.A. Kleerebezem, Borne

J.J.H. Meijer, Hengelo

A.L.A. Wevers, Enschede

M. Paskamp-van Santen, Mander, eindredacteur

Administratie:

't Inschrien, p/a Rijksmuseum Twenthe

Lasondersingel 129, 7514 BP Enschede

Postrekening nr. 832196 t.n.v. de penningmeester v.d. Oudheidkamer 'Twente'

Bank: Algemene Bank Nederland N.V., Enschede rek. nr. 59.27.45.651

Abonnementsprijs *f* 15, – per jaar

Losse nummers *f* 5, – (exclusief portokosten).

Uitgave van de Vereniging Oudheidkamer 'Twente'

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Bouwen in Twente in het industriële tijdperk (1850-1940), II.

Inleiding

Als gevolg van de explosieve groei van de Twentse textielindustrie kwamen er in het midden van de vorige eeuw veel nieuwe en nieuwsoortige gebouwen tot stand. In dit artikel wordt getracht om in deze veelheid enige ordening aan te brengen.

Hierbij is een aantal invalshoeken mogelijk, zoals: functie van het gebouw, gehanteerde bouwstijl, verantwoordelijke architect, toegepaste bouwtechniek en plaats waar het staat. Als voorbeeld uit deze periode wordt de indeling naar functie belicht. Vervolgens worden in kort bestek de boerderijen en de gemeentehuizen beschreven.

Indeling naar functie

Tot het midden van de vorige eeuw hadden gebouwen meestal als functie het bieden van onderdak aan mens, dier of oogst, vaak alle drie onder één dak. Kerk en gemeentehuis vormden hierop de enige uitzondering en waren de eerste openbare gebouwen. De grote landgoederen kenden een bescheiden differentiatie (bouwhuizen, koetshuizen, rentmeesterkantoor, tuinhuis).

Zoals in het eerste artikel al is uiteengezet vonden in de Franse Tijd bestuurlijke hervormingen plaats. Deze leidden o.m. tot de bouw van veel nieuwe gemeentehuizen en rechtbanken. Het verharderen van wegen en de aanleg van kanalen en spoorwegen leidde tot het bouwen van tolhuizen, bruggen, sluizen en stations. Na de invoering van de eerste Schoolwetten (in 1801, 1803 en 1806) werden veel nieuwe scholen gebouwd.

De huisnijverheid werd door nieuwe energiemogelijkheden geconcentreerd in bedrijfsgebouwen. Tenslotte verschenen specifieke gebouwen voor ontspanning.

We onderscheiden dus de categorieën: woningen, bedrijfsgebouwen, dienstgebouwen, bedehuizen e.d., ontspanningsgebouwen, bouwwerken t.b.v. de infrastructuur, kleine objecten en landschappelijke objecten.

Woonhuizen zijn onder te verdelen in boerderijen en landarbeiderswoningen, woningen voor werknemers (vaak in volkswoningwijken), woningen voor het middenkader in de vorm van villa's, fabrikantenvilla's en buitenplaatsen, landgoederen en adellijke huizen, vakantie- en weekendhuisjes.

Bedrijfsgebouwen zijn winkels en warenhuizen, pakhuizen, molens voor allerlei doeleinden, steenbakkerijen, boortorens, industriegebouwen, fabriekshallen, kantoren en magazijnen.

Onder dienstgebouwen wordt in dit kader verstaan overheidsgebouwen, gemeentehuizen, gerechtshoven en strafinrichtingen, grenskantoren, watertorens, postkantoren, ziekenhuizen, sanatoria en militaire gebouwen.

Gebouwen voor godsdienstbeoefening zijn o.m. kerken, synagogen, kloosters en pastoriën.

De ontspanningsgebouwen kunnen we onderverdelen in hotels, café's, restaurants, theaters, bioscopen, recreatiegebouwen en jeugdherbergen.

Daarnaast moeten we ook kijken naar bouwwerken ten behoeve van de infrastructuur zoals tolhuizen, stations, wachthuisjes, bruggen, viaducten, sluizen, stuwen, gemalen en electriciteitshuisjes.

Bij de kleinere objecten valt dan direct het oog op gedenktekens, hekwerken, dui-ventillen, schaapskooien, theekoepels etc. Tuinen, parken, plantsoenen en begraaft-

plaatsen behoren tot de categorie 'landschappelijke objecten'.

In dit bestek is het niet mogelijk uit iedere categorie alle interessante objecten de revue te laten passeren. Gekozen is voor de beschrijving van boerderijen en gemeentehuizen respectievelijk uit de categorieën woonhuizen en dienstgebouwen.

Boerderijen

Wat de woonhuizen betreft is reeds veel geschreven over de woonwijken het Lan-

sink in Hengelo, Pathmos in Enschede en de Riet in Almelo. De adellijke huizen en de fabrikantenbuitenplaatsen zijn genoegzaam bekend. Aan de boerderijen die in de periode 1850-1940 gebouwd zijn is minder aandacht besteed. Daarom volgt hier een kort overzicht.

Tot het midden van de negentiende eeuw komt in Twente vooral het type 'hallehuis' voor, waarvan de wanden aanvankelijk met leem gevuld en het dak veelal geheel of gedeeltelijk met stro gedekt is. Het woongedeelte van de oorspronkelijk open

Boerderij Hasman te Mekkelhorst. Foto W.H. Dingeldein (†).

binnenruimte (lös hoës) is vrijwel altijd van de weg afgekeerd.

Een tweede type boerderij is het hiervan afgeleide 'dwarshuistype', waarbij het woongedeelte als een afzonderlijk bouwdeel dwars voor het bedrijfs gedeelte staat. Dit type komt vooral voor langs de IJssel en in heel Twente, in het bijzonder in de lagere delen van de zuidwesthoek, in de gemeente Markelo. Vaak wordt een bestaande boerderij uitgebreid of vernieuwd, waarbij meestal een deel van het oude gebouw blijft staan en in ieder geval de hoofdvorm onaangestast blijft.

Het bouwen van volledig nieuwe boerderijen komt slechts sporadisch voor. Het initiatief hiertoe kan van verschillende kanten komen, zoals van de eigenaren van de adellijke landgoederen. Voorbeelden hiervan zijn de stichtingen in de Weitemanslanden en de Bruinehaar door het Huis Almelo, de proefboerderijen van Twickel in het Goormeen (de Grote Schuur) en van het huis te Diepenheim aan de Oude Borculoseweg, waarvan eenzelfde type staat bij Deurningen aan de Saterslostraat. Een geval apart is de jachtboerderij 'Wanink' op de es bij Delden, rond 1900 gebouwd naar Normandisch voorbeeld in opdracht van Twickel. Soms worden proefboerderijen gesticht op de woeste gronden die door de fabrikanten verworven worden. Vooral bij Haaksbergen is dat het geval. Het meest indrukwekkend is de boerderij 'Het Stepelveld', in 1928 gebouwd in opdracht van H.J. van Heek. Interessant is ook de 'Judithhoeve' bij Losser, gebouwd in 1912 in opdracht van Blijdenstein, één van de oprichters van de Nederlandse Heide maatschappij. Ook van Stork zijn een aantal boerderijen bekend: tussen Hengelo en Enschede 'Het Laar' en in Ambt Delden 'De Haar', gebouwd in 1918.

In 1928 werd door de Overijsselse Landbouwmaatschappij (OLM) de landbouw tentoonstelling 'Oltha' gehouden, waar een door Jan Jans ontworpen moderne boerderij te zien was. Het succes hiervan leidde tot de oprichting van een speciaal

bouw bureau waarvan Jan Jans de leiding kreeg. Hij ontwierp veel moderne, maar in wezen toch traditionele boerderijen waarvan een aantal nog in ongewijzigde vorm aanwezig is, o.a. aan de Denekampersstraat bij Ootmarsum.

Langs de randen van het Twentse grondgebied waren in de vorige eeuw nog onontgonnen gebieden. Deze werden pas laat in gebruik genomen. Enkele voorbeelden van ontginningsboerderijen liggen in de Bruinehaar en bij Langeveen in het uiterste Noorden van Twente.

Een aparte categorie vormen de boerderijen waarvan het bedrijfs gedeelte uit twee of drie evenwijdige delen bestaat met elk een eigen kap. De achtergevels hebben meestal monumentale ingangspartijen. Een bekende boerderij van dit type is het erve Geerdink Johannink in Vasse, gemeente Tubbergen.

Verspreid over Twente vinden we een aantal, meestal grote boerderijen waarvan het woonhuis als villa toegevoegd is. In sommige gebieden werkten plaatselijke architecten in een eigen herkenbare stijl, zoals bijvoorbeeld Aarsen in Markelo en Ten Dam in Ambt Delden.

Gemeentehuizen

Een tweede, interessante categorie gebouwen wordt gevormd door de gemeentehuizen, waarvan er vele werden gebouwd na de gemeentelijke indeling in het begin van de negentiende eeuw.

Hieronder worden in chronologische volgorde alle Twentse voorbeelden behandeld.

Slechts drie gemeentehuizen dateren nog van vóór 1850; het kleine voormalige stadhuis van Almelo uit 1690, het zeventiende-eeuwse gedeelte van het stadhuis van Ootmarsum en het zestiende-eeuwse voormalige stadhuis van Oldenzaal, dat in 1840 werd uitgebreid met een monumentale ingangspartij. In Markelo staat een klein neo-klassicistisch gemeentehuis gebouwd in 1872; in Diepenheim een vergelijkbaar, doch meer in eclectische stijl gebouwd voormalig stadhuisje uit 1880. Van

Gemeentehuis Markelo.

het voormalige, karakteristiek gelegen gemeentehuis van zowel Stad- als Ambt Delden werd in 1873 het linkerdeel gebouwd, in 1906 werd door uitbreiding rechts de symmetrie bereikt waarmee al rekening gehouden was. Vóór 1873 was het gemeentehuis van Ambt Delden gevestigd in het 'Eysinck' aan de Hengelosestraat. Tot voor enige jaren heeft de door Schweigmann gebouwde villa aan de Langestraat 1 als zodanig dienst gedaan. Het voormalige gemeentehuis van Loncker aan de Hengelosestraat 52 te Enschede is alleen door de wapenstein van een woonhuis te onderscheiden. In Vriezenveen is het oude gemeentehuis van 1905 interessant door de combinatie met een woning en een lagere school. Denekamp heeft een goed voorbeeld van late klassicistische architectuur; het voormalige gemeentehuis werd pas in 1919/20 gebouwd en vertoont een strenge symetrie. Tubbergen heeft een voormalig gemeentehuis in de stijl van de Delftse school. Het werd in

1930/31 gebouwd door H.W. Valk. Uit dezelfde jaren dateert het nieuwe stadhuis van Enschede, ontworpen door Friedhoff in de wat koele, Scandinavische variant op de Delftse school. Het laatste gemeentehuis dat vóór de Tweede Wereldoorlog werd ontworpen, is dat van Haaksbergen. Het werd in 1940/41 gebouwd, de architecten waren Jos en Pierre Cuypers. Goor en Borne hebben gemeentehuizen die niet als zodanig gebouwd zijn: beide zijn voormalige villa's, gebouwd voor plaatselijke industriëlen.

J.W. van Beusekom

Rectificatie

In 'Mededeling van de penningmeester' in 't Inschrien Nr.1, januari 1991 is een hinderlijke fout geslopen.

De contributie voor een individueel lid is vanaf 1 januari 1991 verhoogd tot f 35,- en niet f 25,- zoals vermeld.

Archeologisch overzicht van Twente over 1990

Opgravingen:

Deurningen, gem. Weerselo: Woonsporen 11/12e eeuw A.D.

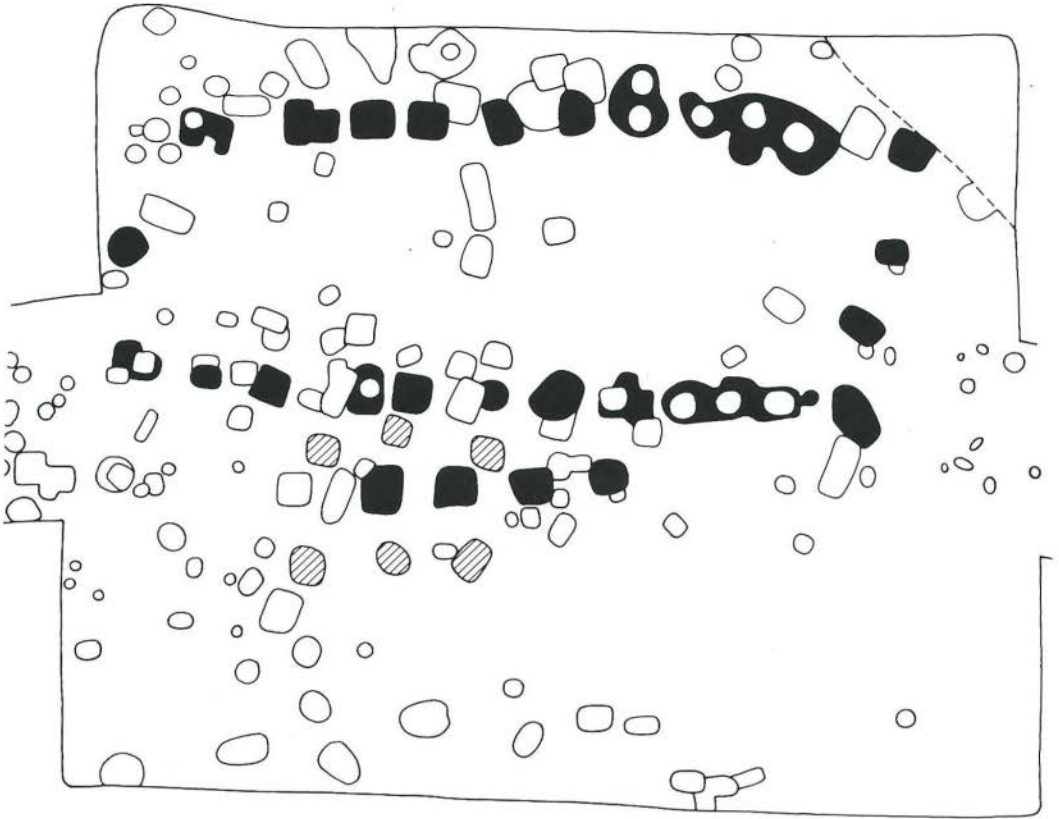
Bij de aanleg van de Rijksweg A 1 heeft E. Ulrich van de A.W.N. diverse malen grondsporen en vondsten ontdekt, die enkele keren een in snel tempo uitgevoerde opgraving van de A.W.N. (kernploeg: D. Kempers, J. van Nuenen, H. Wieringa) en de R.O.B. tot gevolg hadden. Dank zij de goede medewerking van Rijkswaterstaat en de aannemer konden de opgravinkjes succesvol worden uitgevoerd.

In september werd ten zuidoosten van de uitspanning Luttkhuis een 11/12e eeuwse boerderij opgegraven in en naast een parallelweg van de A 1. De verbreding van het wegcunet tot een opgravingsput danken wij aan Rijkswaterstaat voornoemd en aan de heer H.J. v.d. Zande. De boerderij lag op een dekzandwieling, als het ware ingeklemd tussen twee depressies. Op het dekzand had zich een moderpodsol (= bruine bosgrond) als bodemtype ontwikkeld, dat was overdekt door een kamp of een recent geëgaliseerde éénmans-es. De laat middeleeuwse boerderij is een-schepig, meet 20 bij 7,5 m en heeft de bekende bootvorm van het Gasselte B type. Zoals gebruikelijk hebben de 11/12e eeuwse boerderijen vrijwel dezelfde plattegrond als de huizen uit de Karolingische tijd, maar zijn aanmerkelijk zwaarder van constructie met paaldiameters van ca. 70 cm. De paalkuilen zijn groot en hoekig en meestal 25-50 cm diep onder het schaaflak. De oost-west georiënteerde boerderij heeft in het midden van de lange zuidzijde een erkerachtige uitbouw (van 4 palen), zoals ook bekend is van een karolingische boerderij uit Baalder, gem. Hardenberg (zie Westerheem 1983, p. 366).

De boerderij uit Deurningen lijkt geen buitenpalen te hebben gehad (mogelijk wel aan de noordzijde) en geen toegangen in de lange zijden. De concentratie van vele paalkuilen in en vlak naast de wanden van de boerderij zal toegeschreven moeten worden aan reparatie-palen. Dat verschijnsel ontbrak in de andere opgegraven laat middeleeuwse boerderijen uit Overijssel, zijnde Deventer-Colmschate (2 maal), Hardenberg-Baalder, Hardenberg-Rheeze, Hengelo-Roershoek. De boerderij te Deurningen heeft dus kennelijk lang gestaan. Als oude boerderij is het bouwsel vóór ca. 1250 afgebrand blijkens de talrijke brokjes houtskool en leëm in de paalkuilen. In een grondmonster (5 liter) uit één der paalkuilen (nr. 15) van de boerderij vond J. Buurman verkoold korrels van rogge (*Secale cereale*), haver (*Avena spec.*), lijnzaad/vlas (*Linum usitatissimum*) en onder meer van diverse akkeronkruiden zoals schapezuring (*Rumex acetosella*) en spurrie (*Spergula arvensis*). Het is op grond van dit ene monster met vrij weinig zaden niet duidelijk of we te doen hebben met resten van een graanzuiveringsproces (wannen) of met zogeheten nederzettingsruis (= qua herkomst toevallige en heterogene verontreinigingen). Uit de niet tot de boerderij behorende grondsporen is nog een vier- of zespalig schuurtje van 4 bij 3 m te reconstrueren. In de opgravingsput van ruim 20 bij 20 m ten behoeve van de boerderij is geen waterput aangetroffen. Kort ná de opgraving is evenwel 20 m oostelijker, bij het graven van een diepe afwateringssloot, een niet gedateerde waterput vergraven. Mogelijk behoorde deze put bij de boerderij.

De vondsten in en rondom de boerderij bestaan uit enkele honderden kogelpot-scherven, weinig Pingsdorf (2%), brokjes tephriet van maaltstenen, vrij veel onbe-

Afb. 1. Deurningen, gem. Weerselo, 11/12e eeuw. Palen van boerderij zijn zwart aangegeven, de mogelijke schuur is gearceerd. Schaal 1 : 200.

werkte natuursteen (hoofdzakelijk granitische steñen uit de omgeving), enkele ijzerslakjes en spijkers. Deze vondsten en de structuur van de boerderij bepalen de datering in de 11/12e eeuw. Noch bij deze boerderij, noch bij andere late Gasselte B boerderijen uit Overijssel zijn scherven van grijs aardewerk en proto-steengoed gevonden. Dat moet er op wijzen, dat dit type boerderijen vóór ca. 1250 in gebruik is geraakt.

In augustus waren 200 m westelijk van de boerderij al eerder 11/12e eeuwse vondsten en grondsporen opgenomen. Zij lagen onder de zuidflank van een andere éénmans-es (1 m dik) in het brede tracé van de A 1. Bij deze opgraving werd vanwege de tijdnoed ook assistentie verkre-

gen van enkele heemkundige verenigingen uit de omgeving.

De grondsporen bestonden uit enkele bijgebouwtjes, waaronder een driepalige hooi-berg, uit enkele greppels, werkkuilen en waterputten tot maximaal 2 m diepte. Vijf waterputten waren vierkant en uit planken geconstrueerd, één put bestond uit een uitgeholde boomstam. Hier lagen dus opvallend veel waterputten vrij dicht bijeen. Een van de werkkuilen bezat (nog) een planken vloer en waarschijnlijk vlechtwerk-wanden. Dit soort werkkuilen zijn recent door de A.W.N. ook al gevonden in Hengelo-Roershoek. Zij hebben vlakke bodems, verticale wanden en zijn ca 1 m diep. Wellicht stellen zij looikuilen voor. De vondsten bij dit grondsporencomplex zijn identiek aan die bij de boerderij, waarbij

nog de helft van een schijfvormig (weef)gewicht kan worden vermeld. Het complex van waterputten, werkkuilen en bijgebouwtjes ligt aan dezelfde oude weg tussen Hengelo en Oldenzaal als de boven behandelde boerderij. Waarschijnlijk horen ze bij elkaar.

Enkele tientallen meters ten noorden van de bijgebouwtjes werden onder het esdek onder meer enkele kuilen zonder esvulling van omstreeks 1300 aangetroffen. De betreffende éénmans-es dateert dus van ná ca 1300.

In oktober groeven leden van de A.W.N. in het wegcunet van de A 1 nog een tweetal ca 17e eeuwse constructies op, gelegen op 30 m ten noorden van de 11/12e eeuwse boerderij. Het betrof een stevige vierkante put met onder meer scherfjes van roodbakkend aardewerk in de putvulling. Ca 20 m oostelijk van de put lagen de vondstloze grondsporen van een waarschijnlijk gelijktijdige schuur of schaapskooi. Het rechthoekige bouwsel mat 20 bij 6,5 m en bestond opmerkelijk genoeg uit ingegraven palen. Een van de paalkuilen bevatte nog de rest van een paal. Het bouwsel had geen reparatiepalen. In de lange wanden waren de palen regelmatig om de 2 m en tegenover elkaar geplaatst. In het midden van de korte zijden stond één paal. Het bouwsel is ons inziens eerder een schaapskooi dan een schuur, enerzijds omdat de methode van ingegraven palen hier wel heel laat nog is toegepast en anderzijds omdat er geen aanwijzingen in de naaste omtrek zijn gevonden van ca 17e eeuwse bewoning.

Vondsten en verkenningen:

Almelo. H.J. Kamp vond een laat neolithische vuurstenen kling (65 mm lang en 24 mm breed) in het stort van een rioolsleuf aan de Elsboerlaan.

Borne. J.G.H. Meyer vond op zijn akker te Hertme een gave 'Fels Rechteckbeil' uit het Neolithicum. Afmetingen: 97,5 x 57 x 28 mm.

Melder: dr. A. Fuldauer.

Stad en Ambt Delden. 1. Op een akker naast de rondweg om Delden vond C.G. Koopstra een bronzen Romeinse munt van keizer Gallienus, geslagen tussen 260 en 268, type RIC 179.

Determinatie: dr. J.v.d. Vin.

2. Op zijn akker te Zeldam vond J. Blokhorst de helft van een Mesolithische rolsteenhamer (= Geröllkeule). Op dezelfde akker is eerder al veel Mesolithische en Neolithische vuursteen gevonden.

Melder: W. Leuvelink.

Denekamp. 1. J. Veldhuis vond op een akker te Tilligte een groepje Mesolithische vuursteen.

2. In een tuin op de voormalige Klokkenberg te Denekamp vond hij een groepje 11/12e eeuwse scherven.

3. Langs de Hanzeweg in het industrieterrein van Denekamp ligt een grote hooggelegen kamp, die binnenkort overbouwd zal worden.

Coördinaten: 29 A - 265.95/490.20. Dank zij een subsidie van de gemeente Denekamp konden op 14 november 1990 een aantal zoeksleuven (volgens een recent uitgedacht systeem) over het terrein worden uitgezet, waarbij de provinciaal archeoloog de medewerking had van twee studenten en van enkele leden van de A.W.N. afd. Twente.

De kamp was kennelijk omstreeks de 17e eeuw als akker aangelegd op een centraal in het huidige perceel gelegen, NO-ZW georiënteerde dekzandrug, die een haarpodsol als bodemtype heeft gehad. Zoals ook elders reeds vaak is gebleken, toonde de ondergrond een sterker golvend reliëf dan aan het huidige akkeroppervlak was waar te nemen. In de lage zones van de zandrug was de podsolbodem nog min of meer intact.

De archeologische grondsporen op en naast de dekzandrug vielen zeer tegen. Er werden slechts een viertal verspreid gelegen Mesolithische brandkuilen gevonden, alsmede een ongedateerde paalkuil. Het houtskool uit één der brandkuilen stamde van dennehout (determinatie L. Kooistra). Dit gegeven plus de lichte kleur van de

brandkuilen wijzen op een datering in de eerste helft van de Midden Steentijd (zie Archeologische kroniek van Overijssel over 1980/1981, pag. 171-175, Mariënberg). Het dennenhout bleek vóór de verbranding al enigszins te zijn aangetast, zodat we waarschijnlijk met sprokkelhout te maken hebben.

De vondsten uit de proefopgraving bestaan slechts uit twee vuurstenen afslagen uit de bouwvoor. De proefsleuven hebben voldoende gegevens over de aard van het perceel opgeleverd en maken een verdere opgraving overbodig.

Waarschijnlijk hebben de hoge gronden langs de Dinkel, met name de Klokkenberg, de vroegere bewoning (en begravingen) zozeer naar zich toegetrokken, dat iets 'verderaf' gelegen zandruggen zoals de besproken rug onbewoond zijn gebleven.

Enschede. 1. J. Veldhuis vond op een akker bij Lonneker een groep Mesolitische vuursteen, waaronder een microlith.

2. L. Cauli vond ten zuiden van Enschede een bronzen Romeinse munt van Valens, geslagen tussen 364 en 378. Determinatie: J.v.d. Vin.

Haaksbergen: 1. Een aantal jaren geleden vond J. Perik op een akker te Buurse een vuurstenen sikkelmes, waarschijnlijk daterend uit de Late Bronstijd. Het mes is 101 mm lang en de snede bezit hoogglans.

2. In de toekomstige nieuwbouwwijk Hasinkbrink liggen enkele essen dicht bij el-

kaar. Een aantal boringen in deze essen met dhr. J. Overbeek heeft geen indicaties voor oudheidkundige sporen opgeleverd.

Hengelo. In januari voerde de AWN, afd. Twente een aanvullend onderzoek uit in de Roershoek nabij de opgraving uit 1989. Er zijn onder meer bijgevonden delen van twee boerderijplattegronden, enkele zes- en achtpalige schuren, driepalige hooibergen en drie waterputten. Datering: 9e-13e eeuw.

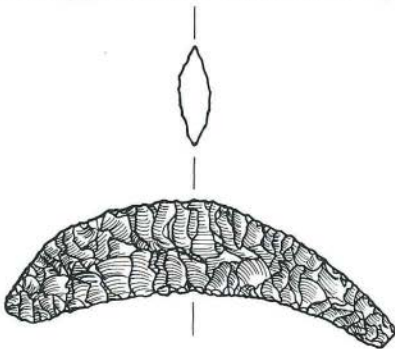
Losser. B. Rosink vond in zijn van nature steenrijke moestuin, gelegen op de oost-twentse stuwwal te De Lutte een steen, die waarschijnlijk een vuistbijl van een grijsachtig gesteente voorstelt. Lengte bijl: 115 mm.

Markelo. 1. Bij een veldkartering door de Stichting RAAP uit Amsterdam vond de student J. Musch te Elsenerbroek een eenvoudige bronzen ring of baar uit de Bronstijd of IJzertijd. Ringdiameter: 4,5 - 5 cm. De ring is gevonden op een zandkopje, maar het bruine patina suggereert een primaire ligging in de natte omgeving. De vondst sluit aan bij andere depotvondsten uit het gebied van Elsenerbroek en het Enterveen.

2. In Elsen voerde het IPP van 28 mei tot 1 juni een proefopgraving uit onder leiding van de student J. Schotten. Het betrof een proefsleuf op een vorig jaar ontdekte laat germaanse nederzetting. De woonsporen lagen onder een door persvoerbulten aangepaste es en óp een voormalige moderpodsol (= bruine bosgrond). De zeer geslaagde proefsleuf leverde ondermeer op een deel van een boerderij-plattegrond, een zespalige hutkom, enkele import- Romeinse scherven (zelfs twee scherven van terra sigillata), een bronzen haarnaald, een bronzen gordelbeslag en de voet van een glazen stortbeker.

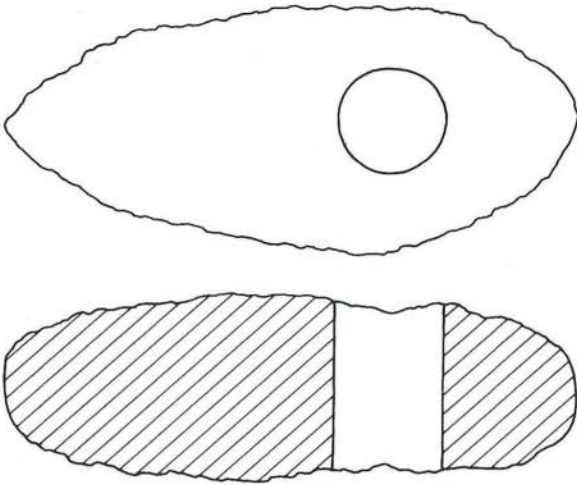
De gemeente Markelo heeft de opgraving gesubsidieerd en de betreffende landbouwer bood zijn enthousiaste medewerking.

Rijssen. J. Perik vond op een steenachtige maisakker in de Veenenslagen, dus in een vochtig gebied, een gave strijdhamer. Het voorwerp heeft steelgatverstevigin-

Afb. 2. Buurse, gem. Haaksbergen. Vuurstenen sikkelmes uit de Late Bronstijd. Schaal 1 : 2.

Afb. 3. Tubbergen. Stenen strijdhamer uit het Laat Neolithicum/Vroege Bronstijd. Schaal 1 : 2.

gen, een gebogen bijlichaam en een lange snede. Het cilindrische steelgat van 18 mm toont draairingen. Lengte hamer: 10 cm.

Tubbergen. 1. H. Scholte Lubberink vond Mesolithische en Neolithische vuursteen te Reutum.

2. Mevr. J.A. Stam vond een sterk verweerde strijdhamer van diabaas bij het omspitten van haar achtertuin in de Molenhoek te Tubbergen. Mogelijk stamt de vondst uit aangevoerde grond. De strijdhamer heeft een spitse nek, een ver naar

achteren gelegen groot steelgat van 25 mm doorsnede en geen steelgatversterkingen. Hamerlengte: 145 mm.

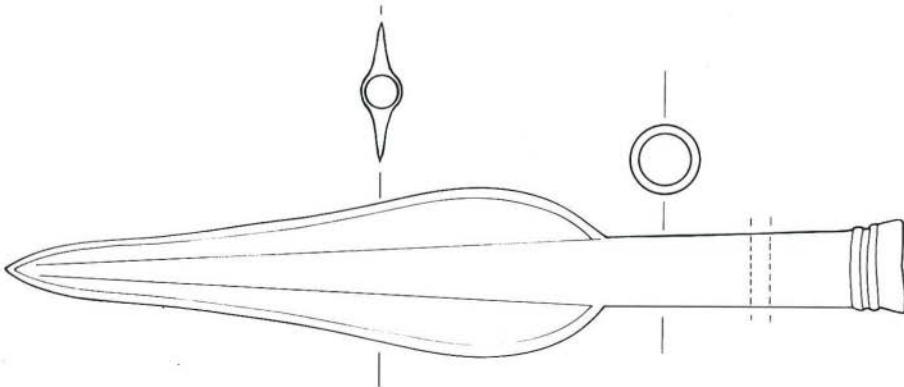
Vriezenveen. Dank zij een melding van A. Kleinjan werd een fraai doch recent beschadigde bronzen speerpunt bekend, die G. Aman reeds omstreeks 1942 had gevonden. De vondst lag diep in het ten dele afgegraven veen van Vriezenveen nabij de Leidijk. Ondanks de ligging in het veen is geen houten steelrest aangetroffen.

Onderaan de kokervormige steel is een versiering van twee omlopende ribbels aangebracht. Deze versieringswijze en de zwakke insnoeringen van de beide speerbladen zijn bekend van speerpunten uit de Midden en Late Bronstijd van Noord-Duitsland. De steel heeft 3,5 cm boven de basis twee nietgaatjes. De speerpunt is 23 cm lang en is daarmee een der langste exemplaren uit Overijssel.

Weerselo. 1. H. Scholten Lubberink vond bij Gammelke een klein groepje vuursteen waaronder een transversaal spits. Mogelijk lag hier een nederzetting van de Trechterbekercultuur.

2. Dezelfde vinder vond bij Lemselo tientallen stuks vuursteen, waaronder vijf krabbers en een transversaal spits. Ook deze vondst wijst waarschijnlijk op een woonplaats van de Trechterbekercultuur.

3. Op twee akkers te Volthe vond J. Veldhuis tientallen stuks Mesolithische vuursteen.

Afb. 4. Vriezenveen. Bronzen speerpunt uit de Midden of Late Bronstijd. Schaal 1 : 2.

4. Deze vinder vond bij Saasveld ca. 40 scherven uit de IJzertijd.
5. Bij het voormalige Huis Saasveld vonden R. v.d. Kolk en M. Heitkamp met een detector en onafhankelijk van elkaar een 14e-eeuwse loodbuskogel. Deze twee gegoten massieve loden cilindrische kogels hebben kalibers (= diameters) van 21 en 28 mm. Het zijn de eerst bekende exemplaren uit Twente.
6. Bij het graven van een diepe kuil naast zijn moestuin vond de heer Hottenhuis uit Dulder bij een voormalige beekloop honderden scherven uit de periode van ca 1400-1665. Daaronder het fragment van een rode aardewerken vuurbok (?) en nopjesglas. Het is voor het platteland van Twente een rijke associatie.
7. H. Kuipers vond al tientallen jaren geleden in een egalisatie bij 't Loo nabij Saasveld scherven uit de 9-10e eeuw, waarbij kogelpotscherven met stempelindrukken. Melder: A. Beersma.
8. J.Veldhuis vond op een akker te Deurningen een Neolithische vuurstenen dolkling van 63 mm lengte.
9. In het nieuwbouwwijkje 'de Gaarden' te Deurningen vonden leden van de AWN onder een esdek op een wat lemige zandkop enkele grondsporen van agrarische

aard (o.a. een spieker) en scherven uit de Late Bronstijd. In de vrij talrijke ontsluitingen zijn geen aanwijzingen voor een nederzetting gevonden. De zandkop lijkt een akker uit de Late Bronstijd voor te stellen, terwijl de bijbehorende boerderijen wellicht op de naburige en veel grotere Hasseler es hebben gestaan.

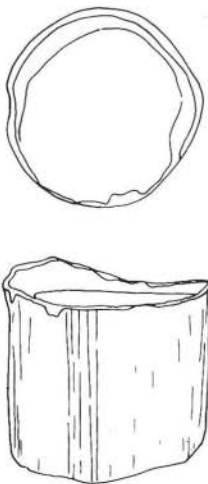
10. Voor de opgraving van onder meer een 11/12e eeuwse boerderij te Deurningen zij verwezen naar de opgravingsverslagen.

11. E. Ulrich vond in de Beuvinkshoek te Deurningen onder een tweetal esjes in het cunet van de rijksweg A 1 enkele schaarse grondsporen en scherven uit de IJzertijd. Hier lijkt een IJzertijd akker gelegen te hebben, waarbij de boerderijen wellicht op de Hasseler es hebben gestaan. Bij deze akker lag een ronde kuil van 2 m doorsnede, 60 cm diep onder het schaaflak en met vlakke bodem en verticale wanden. Onder andere vanwege dit profiel is het waarschijnlijk een voorraadkuil (silo) à la Colmschate geweest. Behalve IJzertijd scherven (enkele ervan versierd met kamstreek) leverde de kuil verkoalde zaden op van onder meer gierst (*Panicum miliaceum*). Drs. J. Buurman zal de zaden nog determineren.

Elders in het wegcunet vond E. Ulrich nog een ovenkuil (?) met een groot deel van een ijzerovenwand.

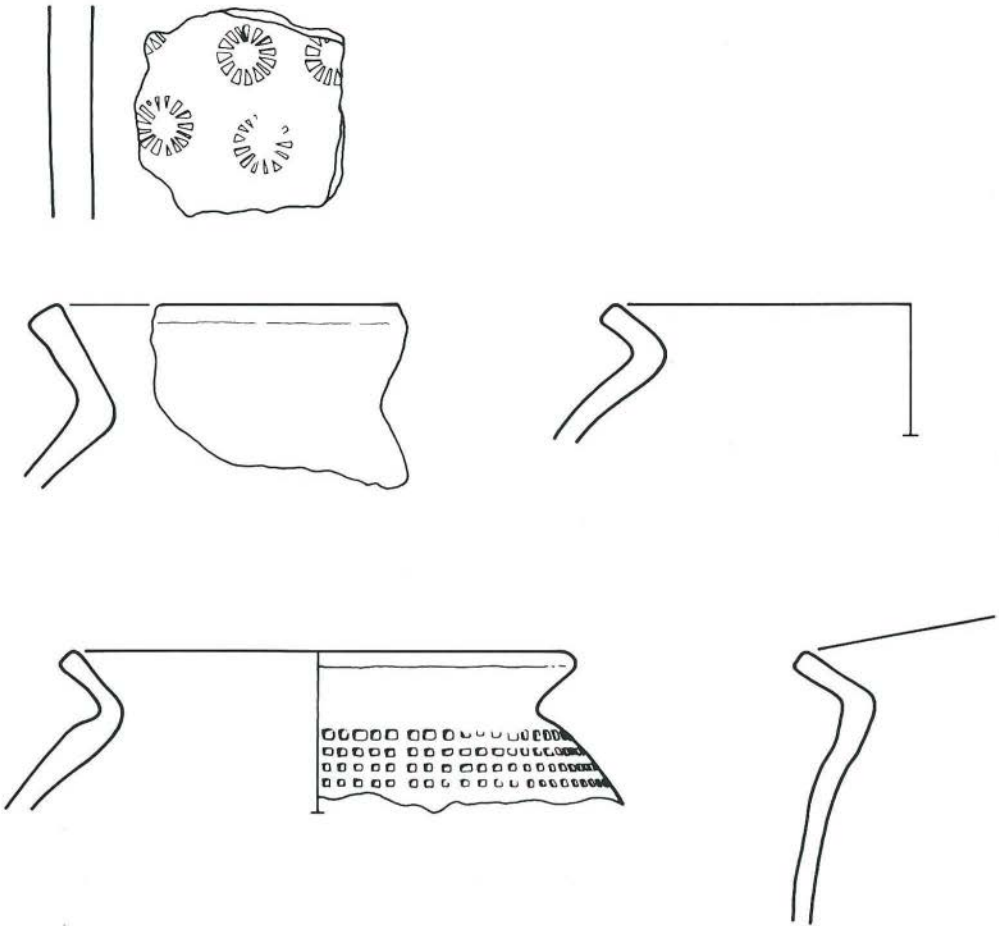
Wierden. 1. Een vijftal medewerkers en studenten van het IPP en het RAAP uit Amsterdam voerden in november een driedaagse veldcampagne uit in de Bullenaarshoek bij Enter. Hierbij is onder meer geboord en gezeefd om de aard en verspreiding van de sedert vorig jaar bekende vuursteenvondsten te bepalen. Het betreft in hoofdzaak Vroeg-Mesolithische of Laat-Paleolithische vondsten, die in twee concentraties liggen en grotendeels in de Middeleeuwse en recente bouwvoor in/onder een dun esdek zijn opgenomen. J. Musch zal de vondsten voor een scriptie uitwerken.

2. A.G. Kleinjan ontdekte in het voorjaar bij bouwwerkzaamheden op de Dorper

Afb. 5. Saasveld, gem. Weerselo. 14e eeuwse loodbuskogel. Schaal 1 : 1.

Afb. 6. Loo, gem. Weerselo. Kogelpotscherven uit de 9/10e eeuw. Schaal 1: 2.

esch te Wierden enkele schaarse grondsporen en vondsten. Pas in november kwam het eerste vervolg naar boven, toen de AWN onder leiding van H. Wieringa in een bouwput het grootste deel van een boerderij-plattegrond uit de 1e eeuw na chr. aantrof. De afsluitingen van de (ten dele) drieschepige en meer dan 20 m lange boerderij kunnen waarschijnlijk later nog worden opgegraven. Onder de

vondsten bevindt zich een pyramidevormig weefgewicht. Binnen de gevonden plattegrond ligt een driepalige hooiberg met zijden van 2,5 m. Gezien deze grote afmetingen zal de hooiberg waarschijnlijk uit de Late Middeleeuwen dateren. De grondsporen konden dank zij de goede medewerking van de aannemer worden opgegraven.

A.D.Verlinde

Watermolen van het erve Beernink te Zenderen

Op één der provinciale Domeinkaarten in het Rijksarchief te Zwolle, vervaardigd omstreeks 1740, staan alle gronden van het aan de Hof te Borne horige erve Beernink weergegeven. Naast het aaneengesloten grondbezit rond het erve zelf 'zwerft' daaromheen een aantal verspreide percelen, zonder dat samenhang of ligging ervan is aangegeven. Eén hiervan heet 'Molnstal', duidelijk getekend als liggend langs een beekbedding. Zo'n naam heeft zonder enige twijfel betrekking op een watermolen en geeft aan dat daar het water werd opgestuwd (verzameld, 'gestald'). De vraag was: waar? *

Blijkens mededeling van mevrouw G. van Harten-Franssen te Borne ligt dit perceel, althans een perceel met de naam 'Mölnstal', in het nu geheel voltooide uitbreidingsplan 'Stroomesch' te Borne, aan de noordkant van de Oude Beek, aan de Rondweg, halverwege de Hertmerbrug en de Hogebrug. Vroeger heeft de beek hier sterke meanders vertoond. De molen heeft logischerwijs gelegen benedenstrooms van deze plaats. Op het einde van de Mölnstal lag eertijds een kolk, die de naam 'Nijhuiskolk' droeg; een eindweegs bovenstrooms lag een perceel met de naam 'n Ziel' (de sluis), duidend op

Miskoorn, een verdwenen belasting?

De oorsprong van het Miskoorn hangt samen met de kerstening of christianisering van deze streken. De uitbreiding van het aantal parochies bracht een toename van het aantal geestelijken met zich mee. Hoewel deze aanvankelijk onderhouden konden worden uit 'prebenden' - de opbrengsten van de zgn. kapittelgoederen, waaruit ook de eredienst werd bekostigd - liep dit op den duur vast en moest naar andere bronnen worden gezocht. Er werd een beroep gedaan op de parochianen voor het onderhouden van de geestelijkheid, het in stand houden van de kapelletjes en kerken. Nu was er in de late middeleeuwen maar weinig klinkende munt bij de bevolking in omloop, zodat de bijdragen in natura plaatsvonden. Langzamerhand werden deze bijdragen geformaliseerd en opgeschreven door de pastores. Dit zou voornamelijk gebeurd zijn in de door hen gebruikte missalen waarin de namen en boerderijen van de contribualen bijgehouden werden. In het latijn is Miskoorn 'Annona Missalis'. Zo gaf Bisschop Otto de Derde aan Hendrik van

---

een sluisje of schut op het punt, waar de beek vanuit het dorp in de Oude Beek uitmonde.

Het is aantrekkelijk, hoewel onzeker, in de Nijhuiskolk de oude molenkolk te zien, juist omdat deze bij de 'uitstroming' van de Mölnstal lag. Door het ontbreken van vondsten van bodemsporen blijft dit echter hypothetisch. Ook de vraag, of de molen zelf wel tot het erve Beernink behoorde, wordt door geen enkel historisch gegeven positief beantwoord.

H.Hagens

* vgl. H.Hagens, Molens, Mulders Meesters; Hengelo 1979, pag.347.

Almelo in 1236 vergunning een kapel te stichten mits de 'Annaria Missalis' jaarlijks, volgens gewoonte, voldaan werden aan de priester van Ootmarsum, onder wiens parochie de Almelse kapel behoorde.

Het ophalen en/of inleveren gebeurde veelal op St. Michaëlsdag, 8 november of op St. Martinusdag, 11 november. Geleverd werden koren (meel), hoenders en later ook eieren of vlees. Een ander voorbeeld van het Miskoorn: aan de a.s. pastoor van de tot parochiekerk verheven kapel te Tubbergen werd als inkomsten toegekend: anderhalve schepel rogge, op te brengen door iedere boer en kotter, die gewaard was in de marke en onder de kapel behoorde. (1576).

Belasting

In de loop der tijd werd een en ander steeds meer een soort opgelegde belasting in natura. Oplegging vond plaats al naar gelang de grootte van het erf of de bezittingen die men had. Zo bestond de levering door personen, die rechten konden doen gelden op het gebruik van de gemeenschappelijke markegronden, uit anderhalf schepel rogge. Na de Reformatie of Hervorming in deze streken, eind zestiende eeuw, werd het overheidsgezag uitgeoefend door de Staten van Overijssel en de Staten-Generaal, waarvan de leden gereformeerd dienden te zijn. De rooms-katholieken werd verboden erediensten te houden en hun goederen, zoals kerkgebouwen, werden overgedragen aan de gereformeerden. Echter tegelijk hiermede werd ook vastgesteld, dat de bestaande bijdrage in natura, het Miskoorn, nu ten goede zou komen aan de protestantse voorgangers en hun helpers, zoals koster en organist, zo die er waren. Deze toe-

stand zette veel kwaad bloed bij degenen, die deze 'belasting' opgelegd kregen maar veelal niet het nieuwe, protestantse geloof waren toegedaan. Van acceptatie van elkaars godsdienst was in die tijd geen sprake; r.k. godsdienstuitoefening moest in het geheim plaatsvinden en werd pas later op sommige plaatsen toegelaten of toegestaan. Het Miskoorn werd dan als een soort afkoop betaald.

De Franse tijd, en de Bataafse Republiek vanaf 1795, brachten geen verandering in deze toestand. Op grond van de begrippen vrijheid, gelijkheid en broederschap had men dit wel gehoopt, maar het pakte anders uit. Zo werd in 1796 door de weduwe van de Ootmarsumse hervormde predikant van Loo, mevrouw A.C. van Loo-de Mol, een proces aangespannen tegen hen die weigerden het Miskoorn ook aan haar te betalen. Beslist werd dat de weigeraars alsnog moesten betalen.

Verzet

Bij de komst van koning Lodewijk Napoleon in 1806 werd opnieuw geprobeerd tot opheffing van het Miskoorn te komen. Bij decreet van de koning van 27 Grasmaand 1810 (nr. 15) werd deze belasting inderdaad afgeschaft. Dit decreet werd evenwel bij besluit van 24 wijnmaand 1810 door des Keizers stedehouder, na de inlijving van ons land door Frankrijk, weer buiten werking gesteld. Na het vertrek van de Fransen en het herstel van de Nederlandse onafhankelijkheid op 2 december 1813 kwam de verplichte levering van het Miskoorn weer terug als belangrijk onderdeel van het tractement van predikant, koster, en organist. Geleverd moesten worden worden rogge, gerst en vlas. Als maat golden schepel en spint, bij het vlas een winde.

Het verzet tegen deze opgelegde vorm van 'erfdienstbaarheid' begon nu echter steeds meer te groeien. Er ontstonden verschillen in uitleg over wat er wel en niet verplicht was bij wisseling van pacht en huur of splitsing van erven. De bereidheid

om het Miskoorn te betalen nam steeds verder af; daarbij droegen velen in werkelijkheid minder af dan zij verschuldigd waren. De Gereformeerde Kerken en hun bestuurders, de kerkeraden, spanden hierop civiele procedures aan tegen de nalatigen. Zo ondernam omstreeks 1838 de procureur Mr. G. Engels te Vriezenveen gerechtelijke stappen om invordering te verkrijgen van het achterstallige Miskoorn, terwijl later ook de advocaten Stork en van Reede processen voerden.

Ca. 1864 werd te Ootmarsum nog geprobeerd een proces aan te spannen tegen zgn. miskoorplichtige erven, zoals Nijhuis in Haarle, Masselink, Tijman en Broeneman in Mander, Geerdink en Heesink in Nutter, die achterstallig waren met de levering.

Behalve in natura kon de waarde van het Miskoorn ook in geld voldaan worden, overeenkomstig de marktprijs van Almelo. De kerkeraden verkochten ook wel de opbrengst in natura, op grond van inschrijving, aan derden. Men kon dan per briefje inschrijven. Zo bracht in Ootmarsum omstreeks 1864 een mud rogge *f* 6,05 op en een mud gerst *f* 3,80. In natura bestond het Miskoorn veelal uit rogge, gerst, vlas en 'paas-eieren'.

Het ophalen in de omgeving van Ootmarsum vond in de 19e eeuw jaarlijks plaats in januari of februari. Dit was als volgt geregeld:

- de eerste week óf vanwege óf door de oudste predikant; (Ootmarsum had in de 19e eeuw twee predikanten)
- de tweede week door of vanwege de jongste predikant;
- de derde week door of vanwege de koster en organist.

Het aantal zgn. opbrengstplichtigen in de 19e eeuw aan de Hervormde Kerk in Ootmarsum was bijzonder groot; dit kwam omdat bij het ontstaan van het Miskoorn de R.K. Parochie Ootmarsum een uitgebreid gebied besloeg. Opbrengstplichtig waren:

in Haarlo 8 erven; in Reutum 20 erven; in Groot-Agelo 19 erven; in Klein-Agelo 8 erven; in Vasse 14 erven; in Mander 21 erven; in Hezinge 17 erven; in Nutter 8 erven; in Oud-Ootmarsum 8 erven; in Brecklenkamp 9 erven; in Lattrop 13 erven en in Tilligte 18 erven.

Afkoop en einde

Zoals reeds gezegd was het Miskoorn bij de opbrengstplichtigen zeker niet geliefd. Het werd als onrechtvaardig ervaren, ook al omdat het voor het overgrote deel moest worden opgebracht door r.k. boeren. Daarnaast paste het niet meer in de veranderende structuur van de samenleving. De gevoerde processen duurden lang, kostten geld en leverden vaak niet veel op. Omstreeks 1853 werd het in Ootmarsum mogelijk het Miskoorn af te kopen. In dat jaar maakten veel boeren hiervan gebruik, terwijl de laatste afkoop waarschijnlijk in 1890 plaatsvond. De afkoopsom werd regelmatig, meestal elk jaar opnieuw vastgesteld. In december 1889 werd de afkoop gesteld op f 8.- voor een spint rogge. Voor Ootmarsum betekende dit min of meer het einde van het Miskoorn, maar dit kan niet voor geheel Twente gezegd worden. Zo is het Miskoorn in Tubbergen feitelijk nog wel verschuldigd maar wordt het de laatste jaren niet meer opgehaald. Ook een afkoopregeling is daar niet aanwezig. Voorzover ons bekend bestaat in Denekamp het Miskoorn niet meer.

Hoewel het volgende niet de naam 'Miskoorn' mag hebben is het anekdotisch: een vroegere koster van de R.K. Parochie van Ootmarsum gaf er in de zestiger jaren de brui aan om met Pasen eieren bij de boeren in de omgeving op te halen en te verkopen, om op deze wijze een suppletie op zijn tractement te verkrijgen !

H. Eweg

Verschenen Tijdschriften

Na telefonisch overleg te raadplegen in de bibliotheek van de Oudheidkamer 'Twente'.

Heemkunde gemeente Weerselo, 1990, no. 36.

E. Bos-Hermelink, *Wijkverpleegster op het platteland (14)*, p. 15-16.

G.A.B. Nijhuis, *'n Heugelijke kerst in Saasveld anno 1770*, p. 20-22.

R. Rorink, *Karel*, p. 23-25.

H. Engelbertink, *Marke Rossum*, deel 34, p. 26-28.

Oald Hengel, 1990, no. 6.

H. van Baren, *Twee Wingcommanders vertellen, George Parry en Roy Ralston herinneren zich Hengelo nog goed*, p. 123-125.

F.H.J. Berghuis, *Hengelo tussen 1920 en 1945 (vervolg)*, p. 126-127.

H. Reynders, *Geschiedenis en fantasie*, p. 129.

R. Scholten, *Restaurant 'De Gaarkeuken', Voor weinig geld een voedzaam maal (slot)*, p. 131-135.

'n Sloopsteen, Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, 1990, no. 24.

C. Leerkamp, *Oud café moet wijken voor appartementen: Buitensociëteit AB groeide in eeuw tijds uit tot bekendste uitspanning in de stad*, p. 3-4.

F.A. Jacobs, *Bedrijf met merkwaardige ontwikkeling: Porseleinproducten geven aan Ramie Union wereldbekendheid*, p. 5-7.

T. Wiegman, *'n Grooten Stoom' eeuw geleden door brand verwoest*, p. 8.

T. Wiegman, *De windzaagmolen 'Vrede'*, p. 9.

A.L. Hulshof, *Borg van Enschede gelocaliseerd*, p. 10-11.

W.F. Schweizer, *Uit het verleden van het erve Schipholt (1): Oostelijk deel van Esmarke werd vroeger Schipholtshoek genoemd*, p. 13-15.

T. Wiegman, *Eeuwfeest ziekenverpleging te laat gevierd: Enschede had 115 jaar geleden al een ziekenhuis aan de Molenstraat*, p. 16-17.

Bronnen:

Doorninck, J.I. van, 1980: 'Het Oud-Archief van de Gemeente Ootmarsum'. Zwolle.

Doorninck, J.I. van, 1980: 'Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel'. Zwolle.

Broek Roelofs, Z.O., 1952: 'Het Miskoorn in Twente', Tubbergen.

Boek en Blad

A.C.W. Staring.

Op 18 augustus 1840 overleed de dichter Antoni Christiaan Winand Staring op het landgoed de Wildenborch bij Vorden. Anderhalve eeuw nadien heeft het Staring Instituut te Doetinchem over hem een bundel studies het licht doen zien.

Is Staring tot nu toe bijna uitsluitend bestudeerd als dichter, in deze herdenkingsbundel wordt ook recht gedaan aan zijn vele andere activiteiten. Na een 'biografisch-chronologisch overzicht' bijt de Utrechtse hoogleraar J.C. Boogman het spits af met de bijdrage 'A.C.W. Staring als mens en burger'. Boogman geeft hierin een zeer leeswaardige en rijk gedocumenteerde beschrijving van Staring's veelzijdige en boeiende persoonlijkheid. Na de vaststelling, dat Staring meer recht heeft op het predikaat rationalist dan romanticus worden zijn godsdienstige, sociale en politieke opvattingen aan de orde gesteld. Afwijkend van de gangbare interpretaties, waarin het accent wordt gelegd op diens gematigdheid en tolerantie, wijst Boogman op daaraan tegenover gestelde, maar niet minder essentiële karaktertrekken als ongemene emotionaliteit, heftig temperament en opmerkelijke mentale kwetsbaarheid.

Een andere interessante bijdrage vormt de behandeling door H.B. Demoeud van Staring's landbouwkundige activiteiten. Gedurende zijn 51-jarige bestuur is de Wildenborch van een woestijn, bewoond door armzalige huttenlieden, veranderd in een rentegevend en voorbeeldig onderhouden landgoed. Door toedeling van gronden bij de markerverdelingen van Barchem en Vorden werd de Wildenborch met enkele honderden hectaren vergroot tot 480 hectare.

De overige artikelen vallen wat tegen. 'A.C.W. Staring, dichter uit Gelders bloed' van H. Entjes brengt niets nieuws, en uit de studies van A.H.G. Schaars en G.J.H. Krosenbrink over Staring als taalkundige resp. volkskundige valt op te maken, dat ondanks zijn rol van voortrekker, diens bijdragen in deze niet overschat moeten worden.

Een bibliografie van geschriften van en over Staring besluit het boek. Wat betreft de rijkelijk aanwezige illustraties dient opgemerkt te worden, dat de samenhang tussen tekst en afbeeldingen niet altijd even logisch is. De stofomslag wordt gesierd door de afdruk van een fraaie pastel met het contereitsel van de jeugdige Staring. A.J.B.

Staring, A.C.W.: *Dichter en landman. Regionalist en nationalist.*

J.C. Boogman, J. Harenberg, G.J.H. Krosenbrink en A.H.G. Schaars (red.).

Walburg Pers, Zutphen, 1990. ISBN 906011.713.1.

Couranten

Twentsche Courant 1991

05.01.: Almelo toen en Almelo nu. Almelo voor 100 jaar (deel 1). Opgravingen laatste kans op opheldering over locatie borg (Ensch.) 10.01: Restanten nederzetting in Elsen blootgelegd. 12.01: Almelo toen en Almelo nu. Almelo voor 100 jaar (deel 2). 19.01: idem deel 2. 22.01: Drukkerij wijkt voor winkels en woningen (Oldenz.). 26.01: Almelo toen en Almelo nu. Almelo voor 100 jaar (deel 4). 31.01: Volkswoningen Lonneker worden toch gesloopt. 01.02: HEIM onderdeel integratieplan (fusieplan musea Enschede). 02.02: Vrijwilligers in molen hebben draai gevonden (Twickel, Delden). 02.02: Almelo toen en Almelo nu. De bodem van de haven (deel 2-2). 06.02: Herstel Spanjaardwijk stimuleren (Borne). 07.02: PVDA wil archeologisch onderzoek veiligstellen. (Almelo). 08.02: Aanpak Bussemakerhuis krijgt de hoogste prioriteit (Borne). 09.02: Gunstiger klimaat, maar een duidelijke lijn ontbreekt (Hengelo). 09.02: Almelo toen en Almelo nu. Metamorfose gaat door. 13.02: Dak oude kerk aan vervanging toe (Borne). 15.02: Nog dit jaar Bussemakerhuis restaureren (Borne). 16.02: Almelo toen en Almelo nu. De wind waait anders. 16.02: Nieuwe pachter Oude Raadhuis (Almelo). 20.02: Gemeenschappelijk crediet voor opknappen pand 'Janna' (Haaksbergen). 21.02: Restauratie molen (Tubbergen-Fleringen). 22.02: P.N.O. wil pand Deldenerstraat slopen. 23.02: Almelo toen en Almelo nu. Voorzichtig alstublieft.

Tubantia 1991

10.01: Oude kerkhof van Neede moet een parkje worden. 09.01: Nederzetting uit Laat-Romeinse tijd in buurtschap bij Markelo. 11.01: 15000 oude kaarten in computer (Rijksarchief Zwolle) 11.01: Veenmuseum krijgt van commissie groen licht (Vriezenveen). 15.01: Hellerse Möln zoekt sponsors voor molenaar (Hellendoorn). 19.01: Hoop leeft meer bij bestuurders 'Expositiehuis' (Den Ham).

Series:

Verlaten rond de Bandijk, vanaf 05.01 (eens per week, Goor)

Met het oog op toen, te Den Ham, 05.01 en daarna. Verhalen rond de Regge, 02.01: Enter weigerde voor Bandijk in Goor te betalen. 09.01: Speurtocht langs oude Enterse wegen en woorden. 19.01: Enterbroekers vroegen subsidie voor kerkgang.

Twente Akademie

**BIJ DE BROEKHUIS
BOEKHANDELS VINDT
U EEN INTERESSANTE
KOLLEKTIE STREEK-
BOEKEN.**

**OM U ZELF KADO TE
GEVEN.**

Boekhandel Broekhuis

Hengelo o. Enschedesestraat 19 Tel. 074 - 910267*
Almelo City Promenade 21 Tel. 05490 - 12235
Haaksbergen v. Heijdenstraat 5 Tel. 05427 - 3456
CAMPUS BOEKHANDEL
Enschede THT Gebouw Vrijhof Tel. 053 - 893839

Hoodijk 15, 7661 RA Vasse
(Post Ootmarsum)

MOSBEEK

HOTEL-RESTAURANT

Prachtig gelegen aan de rand van het natuurreservaat „Het Springendal“.

BUITEN: een geweldige natuur om te wandelen, fietsen, helemaal om bij te komen.

BINNEN: de warmte en gezelligheid van een familie-hotel. Alle kamers met modern comfort.

In voor- en naseizoen speciale arrangementen.

Voor inlichtingen

en reserveringen:

Telefoon 05418 - 481

Welkom

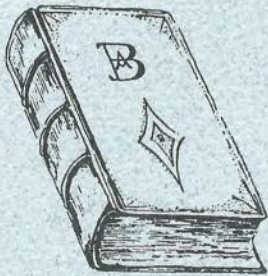

**HUIZE
HÖLTERHOF**

Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 053 - 611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!
Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.
Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053-314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde handboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten.
Levering franco door geheel Nederland.
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*